

Személyközi kapcsolatok és csoportképződés a vásárban

Az 1997-ben megrendezett Harmadik Nemzetközi Néprajzi Szeminárium keretében alkalom volt jelen lenni a Havi Boldogasszony ünnepen a Szegeden. Elsőként az ünnep napja ötlött a szemembe, ugyanis 1997 augusztus 2–3-án ünnepelték az augusztus 5-i Havi Boldogasszony ünnepet. A terepmunka során elmondták nekem, hogy ez a kommunista rendszer maradványa: korábban az emberek nem kaphattak szabadnapot az ünnepnapra és így a hozzá legközelebb eső hétvégén tartották meg a búcsút.

Az ünnep szerkezete nagyon sajátos, hiszen két összetevője figyelhető meg: egy szakrális és egy profán. Nagy hatással volt rám, hogy noha mindkét rész az ünnephez kötődik és a profán rész valamilyen módon a szakrálistól függ (a szent események biztosítják a kereskedőknek a nagyobb látogatottságot, azaz a nagyobb bevételt), mégis a Mátyás király térre eljövők tudatában szétválik a kettő.

Horvátországban az ilyen eseményeknél a profán alá van rendelve a szakrálisnak: a standok a hívők érdekében vannak felállítva és csak mint út menti állomások szolgálnak a templomba illetve a templomból vezető úton. Ezzel szemben itt a vásár és a vidámpark látogatóinak igen nagy része be sem lépett a templomba, hanem a profán rész volt látogatásuk célja és oka. Ezek főleg olyan fiatal szülők voltak, akik gyermekeiknek édességet és játékot vásároltak vagy pónilovaglásra és hasonló játékokra fizették be őket a vidámparkban. Ezen kívül egyes árucikkek, például technikai eszközök, kazetták és hasonlók ára is kedvezőbb volt, mint az áruházakban, ami szintén indokként szolgált az embereknek, hogy kizárólag a vásárt látogassák meg.

A többség mégis a szakrális rész miatt jött, ezért a vásáron csak átsétáltak, nem időztek ott. A két pólus egymáshoz való viszonya világossá vált már a vásár rendezőjével való beszélgetéskor. Elmondása szerint a vásárt már kezdetektől fogva négy évvel ezelőttig a templom bejárata előtt tartották. Ám a helyi önkormányzat megváltoztatta a vásár helyét, szerinte azért, hogy megóvják Szeged egyik legrégibb tereét. Ma a vásárt a kolostor épületétől északra tartják, ahová a kolostorból nem vezet közvetlen kijárat. A templom bejárata felé vezető út mentén csak szakrális tárgyakat árusító standok maradhattak meg, melyek rózsafüzéreket, keresztek, gyertyákat és gyertyatartókat, imakönyveket, szentképeket, szentek szobrai és

szenteltvíz tartókat kínáltak. Ily módon a vásár már távolabb esik a templomtól és fizikailag sem kötődik annyira hozzá, mint korábban.

Számomra úgy tűnik, mintha a szakrális rész igyekezne magáról leválasztani a világi részt, mint olyant, mely csökkenti a hittartalmat és zavarja a hitre való összpontosítást. Nyíltan elmondta ezt az egyik ferences barát kifejezve elégedetlenségét a vásár közelsége miatt. Ő úgy látja, a vásárt egy másik, távolabbi térre kellene helyezni, hogy ne rontsa a hely ünnepi hangulatát.

Csoportunk terepen végzett vizsgálata az ünnep világi részére, a vásárra és a vídámparkra irányult, miközben az én személyes munkám a vásár mozgalmasságának megfigyelése és a személyközi kapcsolatok feltárása volt.

Már kutatásunk elején kitűnt egy előre jelzett különbség a világi cikkeket árusító kereskedők és azok között, akiknek tárgyai a valláshoz kötődtek.

A vallásos tárgyakat árulók viselkedése komolyabb volt. Egymás közt jóval kevesebbet tréfálkoztak és nagyobb tisztelettel beszélgettek a vevőkkel mint a világi tárgyak árusai, akiknél szabadabb és vidámabb légkör uralkodott.

Ez a portékáikhoz fűződő különböző kapcsolat különösen érdekes, mivel maga a motiváció hasonló: ezeknek az árusoknak legtöbbször saját műhelyük van vagy ilyen tárgyakat gyártó helyen dolgoznak és e vásárok alkalmi bevételt hoznak nekik. Tehát a vásári árusok indítéka nagyon hasonló, ám az általuk kínált tárgyakhoz fűződő viszonyuk nagyon különböző. Számomra úgy tűnik, hogy ennek oka a tárgyak természetében rejlik, melyek némelyike a valláshoz kötődik, mások viszont nem.

A vásár világi részén többnyire fix árak voltak, ám az eladók elmondták, hogy nagyobb tétel vásárlása esetén és a vásár végének közeledtével engednek az árakból. Ezzel szemben a vásár templombejáráshoz közeli részénél ez hiányzik és úgy tekintik e tárgyakat, mint amik nem alku tárgyai.

Mindez azt bizonyítja, hogy az emberek másként viszonyulnak a vallási és nem vallási tárgyakhoz.

A templom előtti vásár kínálatával kapcsolatban mind a vevők mind az árusok nagyobb tiszteletet tanúsítanak, mert ezeket a templomhoz, valláshoz kötik. Így a valláshoz fűződő érzéseiket átvetik azokra a tárgyakra is, amelyek a templomhoz kötődnek.

Az árusítóhelyek két különböző részét meglátogató vevők is különbözők voltak. A templom előtti standoknál az idősebb korosztályt lehetett gyakrabban megfigyelni, főleg az asszonyokat, akik a templomban is többségben voltak. Többnyire gyertyákat vásároltak, melyeket aztán a templomban gyújtottak meg.

Elmondásuk szerint a kis szentképeket és szobrokat ismerőseiknek veszik ajándékba, akik az azévi búcsúban nem tudtak részt venni. Saját maguk részére is vásárolnak tárgyakat, melyeket az úgynevezett szent sarokban helyeznek el egy kis asztalkán. Ezzel szemben a rendháztól északra eső standoknál a fiatalabb korosztály volt többségben, főleg gyerekek szüleikkel.

A profán árucikkek vására különösebben nem függött a templomi eseményektől, hanem inkább az időjárástól és a napszaktól. A vásár első reggelén az eső miatt

kicsi volt a látogatottság. Dél körül azonban felélénkült a vásár és 16 óráig egyre többen látogattak ki. Ekkortól azonban lassan csökkenni kezdett a látogatók száma, ám egyes standok egészen éjjelig nyitva tartottak. Másnap már délelőtt igen nagy volt a tolongás egészen 18 óráig, amikor ismét csendesedni kezdett a forgatag. A látogatók számának változása nem a misék függvénye volt, hiszen számosan kizárólag a vásár miatt jöttek. A világi résznek egyébként nem volt a távolabb lakókra vonzereje, szemben a vallási résszel. Az egyetlen esemény, mely következtében a vásár iránti érdeklődés ideiglenesen alábbhagyott, a körmenet volt, amikor a szakrális rész bizonyos formában kivonult az utcára és az összes jelenlévő figyelmét magára vonta.

Részletes megfigyeléseket végeztünk a vasárnap délelőtti mise előtt, alatt és után a vallásos tárgyakat kínáló standoknál.

Míg itt a körmenet előtt alig akadt vevő (– ekkor a templomban zajlott a szertartás –), majd a körmenet idején még kevésbé (– mert a templom előtt ekkor minden ember kizárólag a körmenetre figyelt –), addig a körmenet után hirtelen megnőtt a standok látogatottsága és különösen nagy tolongás volt a mise befejezése után. A vallásos tárgyakat kínáló standok látogatottságának tehát észrevehető a kapcsolata a templomi eseményekkel.

A vásár működéséről és rendezéséről, a főszervező, Kálmán László úr számolt be nekünk. Az ő feladata volt a standok helyének kijelölése. Tőle tudtuk meg, hogy évről évre ugyanazok az árusok jönnek vissza Szegedre. Közülük néhánynak már állandó helye is van, s így a rendezőknek az elosztásnál már nem sok dolguk van. Akik ezévből jöttek először vagy előre rendelték helyet vagy a be nem jelentett standok számára fenntartott helyen, a vásártér jobb oldalán árultak.

Az árusítóhelyek nincsenek csoportosítva az eladásra kínált áruk szerint, ami szintén hozzájárul a vásár színességéhez és mozgalmasságához. Sok nem szegedi árus az éjszakát a kocsiban tölti és ezzel az áru őrzését is megoldja.

A vásárban különböző cikkeket kínálnak: játékokat, édességeket, mézeskalács termékeket, ruhaneműket, kerámia tárgyakat, könyveket, technikai eszközöket, biszukat és különféle apróbb dísz tárgyakat.

Lényegesen más képet mutatott a vásár a múltban: kevesebb volt az ipari termék és jóval több a házilag készült édesség, játék valamint fazekasáru. Mindez a második világháborút követően jelentős változáson ment keresztül.

A vásárban sok a büfé is. Ezek italt, szendvicset, hamburgert és hasonlókat kínálnak. A múltban gyakran lehetett látni olyan bográcsokat is, amelyekben paprikás, gulyásleves és hasonló ételek főttek, ám ez egészségügyi okok miatt ma már tiltott.

A vásárban édesség- és játékstandokból van a legtöbb, ám az itt árusított cikkek ma már ipari termékek. Itt van a legtöbb vevő, többnyire a szülők vásárolnak a gyermekeiknek. Ezért a vizsgálat is elsőként az ilyen cikkek árusaira koncentrált.

A játékkereskedők közül egy Szeged környéki középkorú házaspárt vizsgáltunk meg alaposabban. Különböző iparilag előállított játékot és kerámiaterméket árultak. Ezek gyárilag készített tárgyak, melyeket az erre szakosodott nagykereskedők-

től szereznek be. Néhány termékre azonban más módon tesznek szert: ezt bizonyítják a Medjugorje feliratú kerámiaedények is. Ezeket az ajándéktárgyat a Bosznia déli részén fekvő kegyhelyről hozták ismerőseik. Interjúalanyaink a kereskedelemmel hivatásszerűen foglalkoztak: lakóhelyükön boltjuk van. Nem családi hagyományként örökölték a tevékenységet, a vállalkozásukat maguk indították. Mivel tevékenységük jövedelmezősége kicsi, nem hiszik, hogy gyermekeik folytatni fogják. Azt mondják, a csekély bevétel az oka, hogy hagyományosan ezzel foglalkozó családok is abbahagyják a kereskedést. Vagyis a hagyományos kereskedelem gyakran pénzügyi okok miatt szűnik meg. Ahogy a vásár más kereskedői, úgy ők is vásárról vásárra járnak Magyarország eme vidékén, akár búcsúünnep, akár állatvásár legyen is. Ha például több napot töltenek ugyanabban a vásárban, akkor gyakran alszanak a személygépkocsiban, mivel az árut naponta hazavinni nagyon körülményes lenne. Mivel Szegedre most először jöttek, a jobb alsó sarokban kaptak helyet.

E házaspár esetében az adásvételben a férj szerepe volt fontosabb. Ő kínálta a portékát és neki kellett fizetni is. Ő gyakran csak egyedül megy egy-egy vásárba. Az asszony csak segédkezik, többnyire otthon marad és előkészíti az árut. Az adatközlők és a mi megfigyeléseink is egyaránt azt támasztják alá, hogy az adásvételben meghatározó a férfiak szerepe.

Ahogy a többi árus, úgy a részletesebb vizsgálat alá vett házaspár sem reklámozta külön portékáját. Úgy érzik, ez nem jellemző a vásárra. A termékek árát – ahogy ez általános volt a vásárban – feltüntették. Alkudni nem lehet, de az áruk minél sikeresebb eladása érdekében a vásár vége közeledtével engednek az árakból.

A második legjellemzőbb áruscsoport a cukorkaárusok és mézesbábosok. Körülményeik jelentősen megváltoztak mára. Korábban azokat a kereskedőket, akik édességgel és mézesbábbal foglalkoztak mézeskalácsosoknak hívták, ma pedig édességkészítőknak nevezik őket. A múltban jóval több volt a hagyományos módon előállított édességfélések: mézeskalács és házi cukorka. Ma többé-kevésbé egyforma a kínálat. Az árusok a gyárilag készült édességek sikerét a vevők ízlésváltozásával magyarázzák és kínálatukat a kereslethez igazítják. De, amint a kereskedők mondják, már régi hagyomány az, hogy illik búcsújáráskor egy kis házicukorkát venni. Ennek ellenére a gyerekek ma már jobban szeretik a gyári édességet, ezért mindkét árucikk egyformán fogy.

A kínálatuk alapján ezeket a standokat három csoportba oszthatjuk: 1, mézeskalács félések, 2, házi cukorkák (krumplicukor, rolád, törökméz és hasonló), 3, gyárilag készült édességek.

A kereskedelem eme ágában észrevehetően gyakoribb a családi hagyomány, mint más esetekben. Egyik adatközlőnk el is dicsekedett vele, hogy családjukban már évszázadok óta él ez a hagyomány és a foglalkozás nemzedékről nemzedékre száll. E foglalkozásnál a munkamegosztás a következőképp alakul: az asszonyok otthon a műhelyben díszítik és előkészítik a termékeket. A vásárban nem vesznek részt mivel otthon sok munka van a háztartás mellett a termékek előállításával. A vásárban ma is döntően férfiak árulnak. A kereskedők többsége ebben az esetben is bejárja a környék más vásárait. A család minden tagja bekapcsolódik valamilyen módon a te-

vékenységbe. A csak vásárokon és viszonteladóknak áruló műhelyek a saját receptjeik szerint készítik a termékeiket. Ez a recept természetesen titkos és nemzedékről nemzedékre öröklődik. Egyes adatközlők megemlítették, hogy minden műhely különböző termékeket állít elő. Így például a mézeskalácsosok két csoportja is mást hoz árulni. A régebbi még a hagyományos módon készült: egyszínű barna fehér díszítéssel. Ezzel ellentétben az újabb tűzvörös alapszínű, tarka, gazdagon díszített. Esetenként előfordul, hogy termékeket cserélnek valamely más műhellyel, így gazdagítva kínálatukat.

Ezek a kis családi vállalkozások azonban egyre inkább eltűnőben vannak. Ezért ma már az esetek többségében olyan gyártóktól szerzik be az édességet, akik kereskedelemmel nem foglalkoznak és ennek következtében több kereskedő igényeit is ki tudják elégíteni.

A foglalkozás hagyományozódása ezen a területen is kihalóban van: az egyik árus fia kijelentette, hogy a csekély jövedelmezőség miatt nem valószínű, hogy folytatja a foglalkozást.

Ezzel ellentétben egy másik fiatal pár példája, akiknél a mézeskalácsosság és az édességkereskedelem nem családi hagyomány, hanem a munkanélküliség miatt fogtak ebbe a vállalkozásba, ettől remélve valamilyen jövedelmet.

Feltűnő, hogy náluk nincs meg a hagyományos munkamegosztás: mindent maguk csinálnak és minden munkafolyamatot együtt végeznek el – együttműködnek a beszerzésben és az eladásban is. Az előállítást nem ők végzik, hanem nagykereskedőktől szerzik be árujukat.

Más vásári árusokat is megkérdeztünk: szőnyeg és szőttesárusokat, gipsz dísz tárgykereskedőket, kürtőskalács árusokat. Beszélgettünk egy olyan kereskedővel, aki képkészítéssel foglalkozott. (A kép készítője ebben az esetben maga a vevő: pár csepp színes festéket egy rajzlapra csepegtetett egy készülék segítségével, ami levegővel ezt a színes festéket sugárszerűen szétpermetezi.) Tulajdonképpen a játék és édességárusok képviselik a két legjellemzőbb tevékenységet. A különböző kereskedőknek van néhány közös vonása. Többségük búcsújáráshelyeken kívül más vásárookra is eljár. A rendezvényeket speciális naptár segítségével kísérik figyelemmel. Az árusok döntő része vidéki férfi, akik a vásárok éjszakáját az autókban töltik. Termékeik ára a pillanatnyi helyi ártól függ, mely csak a vásár végének közeledtével kezd csökkenni. Ugyancsak általános az, hogy tevékenységüket nem reklámozzák.

A vásárban több kereskedő hangsúlyozta, hogy milyen jó, baráti kapcsolat alakult ki közöttük. Némelyek még azt is mondták, hogy úgy érzik, mintha az egész vásár egy nagy család lenne, nincs veszekedés, irigykedés és hasonló. Ezzel szemben drasztikusan más kapcsolat alakult ki a feketézők és a legális kereskedők csoportja között. A vásárban ugyanis feketézőket is megfigyelhettük.

Közülük néhányan papírdobozból rögtönöztek maguknak elárusítóhelyet, mint például egy jósnő. Mások földre terített nájlapon terítőkre rakták ki portékájukat, így például két roma család is.

Megint mások a vásárban járkálva kínálták portékájukat, mint például két székyföldi asszony. Ők falujuk egykor jellemző viseletébe voltak öltözve ezzel is reklámozva áruikat. A maguk által készített szőtteseket és kézimunkát kínálták. A hagyományosan nevezetes kézművesség még ma is élő tevékenység környékükön és a lányok ma is megtanulják a szövést és fonást. Ezek az asszonyok szerte Magyarországon árulják termékeiket, vásárról vásárra járva. Ők csaknem az egész vásár alatt járkálva kínálták termékeiket, mivel a rendezőség nem biztosított nekik helyet. Végül a templom oldalában kaptak lehetőséget az árusításra.

Szembeötlő volt az is, hogy a feketézők esetében nincs feltüntetve, de nem is rögzített az ár, ezért az alkudozás náluk természetes. A hivatalos kereskedők egészen másképp viszonyulnak hozzájuk, mint egymáshoz. A hivatásosok egymás közti kapcsolata családi jelleget öltött, míg a másik csoport felé utálattal és dühvel fordultak; csalónak tartották őket. Az egyik hivatásos árus, abban a hiszemben, hogy én is a szervezők közé tartozom, odajött hozzám és panaszkodott rájuk, mert szerinte ők nem fizetnek helypénzt, elűzik a vevőket és tisztességtelen konkurenciát jelentenek.

A feketézők tisztában vannak a hivatásosok véleményével, de elmondásuk szerint ez nem zavarja őket, mivel nekik is meg kell keresniük a kenyérre valót.

A kétnapos vásár egyszeri kutatása természetesen kevés volt ahhoz, hogy minden jellemző vonást és kapcsolatot feltárjunk. Az adatok teljes és mélyebb vizsgálata egy újabb, második kutatásra marad. Ám a fentiek így is jól mutatják azt, hogy a vásár, de főleg a búcsús ünnep egy rétegzett, dinamikus egységet képez, melyben specifikus törvényszerűségek és igen érdekes kapcsolatok uralkodnak, melyek kutatását mindenképpen folytatni kell a jövőben.